

Dr hab. prof. UŚ Kazimierz Miroszewski
Instytut Historii
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Katowice, 30 III 2019

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie	
WYDZIAŁ HISTORII I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
data wpływu	3.04.2019r. zał. ....
sygnatura	Mp-a

Recenzja

pracy doktorskiej mgr Andrzeja Gizy „Dzieje polskiej kolonii w Harbinie w kontekście wydarzeń historycznych na terytorium Państwa Środka w latach 1895-1966”.

Kraków 2019, ss. 306.

1. Temat i zakres chronologiczny pracy

Wiek XIX to okres emigracji zarobkowej ludności polskiej z terenów poszczególnych zaborów. W przypadku zaboru rosyjskiego była to również ucieczka przed represjami popowstaniowymi. Teren Mandżurii stał się nie tylko miejscem schronienia dla Polaków, ale również budowy „małej Polski”. Jak słusznie pisze autor dysertacji Harbin „stał się najważniejszym ośrodkiem życia polskiego w Mandżurii spajającego tworzącą się mniejszość etniczną w Azji” (s. 7). Dziejami Polaków w Harbinie zajmowało się dotychczas kilku historyków. Ukazały się prace naukowe i popularnonaukowe. Jak pisze doktorant: „Przedmiotem rozprawy jest usystematyzowanie wiedzy historycznej o polskich emigrantach, w większości rodzin uciekających z terytorium zaboru rosyjskiego, szukających godnych warunków życia. Celem prowadzonych badań jest określenie dziedzictwa, jakie pozostawili po sobie polscy naukowcy, duchowni, lekarze, inżynierowie czy przedsiębiorcy...”. (s. 8). Doktorant ukazał więc wkład Polaków w kształtowanie przestrzeni gospodarczej i kulturowej miasta oraz regionu. Wskazał na uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne, które wpłynęły na taką, a nie inną działalność polskich emigrantów. Dlatego też temat recenzowanej pracy doktorskiej uważam za zasadny.

Zakres chronologiczny pracy obejmuje lata 1895 – 1966, czyli okres od powstania Harbina. Miasta, którego historia zaczyna się od ekspedycji inżyniera Adama Szydłowskiego w 1895 roku. Jej finałem było erygowanie miasta przez A. Szydłowskiego 16 maja 1898 roku. Data końcową jest rok 1966, kiedy w wyniku Rewolucji Kulturalnej w Chińskiej Republice Ludowej doszło do usuwania polskości z terenów państwa chińskiego.

2. Wykorzystanie bazy źródłowej i literatury przedmiotu

Doktorant dokonał szerokiej kwerendy archiwalnej. Wykorzystał praktycznie wszystkie dostępne materiały archiwalne zgromadzone w Archiwum Akt Nowych, Archiwum

Ambasady RP w Pekinie, Archiwum Miasta Harbin, Archiwum Muzeum Niepodległości w Warszawie, Archiwum Narodowym w Krakowie, Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Archiwum Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie, Archiwum Instytutu Hoovera, Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej, Archiwum Książnicy Pomorskiej w Szczecinie, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Archiwum Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie, Archiwum Instytutu Wydawniczego Księży Misjonarzy „Nasza Przeszłość” oraz Archiwum Państwowym w Olsztynie, Poznaniu, Szczecinie, Wrocławiu, Zamościu i Lublinie. Pomocne okazały się opublikowane dokumenty oraz wspomnienia i wywiady przeprowadzone przez doktoranta. Doktorant wykorzystał również naukowe opracowania zarówno polskich, jak i chińskich historyków. Niestety nie udało się doktorantowi wykorzystać dokumentów chińskich ze względu na ograniczony dostęp do chińskich archiwaliów wynikający z chińskiej archiwalnej pragmatyki oraz wystarczającej znajomości języka chińskiego. Również kwerendy archiwalnej wymagają dokumenty złożone w zagranicznych archiwach przez Polaków, którzy wyemigrowali z Harbina. Akta te niewątpliwie wzbogaciłyby naszą wiedzę o funkcjonowaniu polskiego Harbina.

3. Konstrukcja i zawartość merytoryczna pracy

Rozprawa składa się z czterech rozdziałów, wstępu, zakończenia, bibliografii, spisu ilustracji, aneksu oraz indeksu osobowego i nazw geograficznych. Rozdziały są podzielone na podrozdziały. Ze względów merytorycznych proponowałbym włączyć podrozdział III.1. do rozdziału II jako podrozdział II.4. Praca ma układ problemowo-chronologiczny. Ten przyjęty przez doktoranta układ jest właściwy dla tematu rozprawy.

We wstępie doktorant omówił cel rozprawy, ramy chronologiczne oraz zawartość poszczególnych rozdziałów. Przedstawiła również charakterystykę literatury przedmiotu i bazy źródłowej.

W pierwszym rozdziale doktorant przedstawił zarys dziejów kolonizacji Chin w XIX wieku oraz kształtowania się stosunków społecznych na tym terenie. Zwróciła uwagę na stopniową utratę samodzielności przez chińskiego cesarza oraz uzależnienie gospodarcze od Wielkiej Brytanii, Niemiec, Francji, USA, Japonii oraz Rosji. Omówił wojny i powstania społeczności chińskiej, które były skutkiem polityki kolonizacyjnej. Trafnie stwierdził: „Analizując przyczyny takiego stanu rzeczy, można zakładać pozorność wiodącej pozycji cesarza, który opływając w ceremoniałach, nie miał realnej wiedzy na temat rzeczywistego stanu państwa. Był kraju uzależniony był od doraźnych interesów kolonizatorów. Istotnym

błędem chińskiej polityki wewnętrznej był brak analizy postulatów głoszonych przez liderów tajpingów i powtarzanych w trakcie powstania bokserów. Problem leżał w mentalności Chińczyków, przekonaniu graniczącym z wiarą o niezniszczalności cesarstwa”. (s. 47) Szczególną uwagę doktorant poświęcił polityce rosyjskiej w II połowie XIX wieku. Podkreślił, iż „Prowadzone inwestycje przez rząd w Petersburgu miały za zadanie skomunikowania Europy z Azją. Kolej Transsyberyjska miała (miała - K.M.) ogromny wpływ na życie społeczne i gospodarcze, bezpośrednio wpływała na dotychczasowy układ geopolityczny.” (s. 57-58) Doktorant wykazał się dobrą znajomością problematyki, opartą na literaturze przedmiotu.

W rozdziale drugim doktorant ukazał rolę Polaków w budowie Kolei Wschodniochińskiej, która była odnogą Kolei Transsyberyjskiej. Budowa tej kolei wymagała między innymi wielu skomplikowanych prac inżynieryjno-logistycznych. Wyróżnili się w nich Polacy, którzy stanowili 1/3 pracowników wyższego personelu inżynieryjno-technicznego na czele ze Stanisławem Kierbedziem. Jak pisał doktorant: „Budowa kolei angażowała nie tylko polskich inżynierów. Do Harbinu z Rosji i terenów byłej Rzeczypospolitej przybywali wykwalifikowani robotnicy, lekarze, technicy oraz przedstawiciele duchowieństwa”. (s. 74-75). Erygowany przez A. Szydłowskiego Harbin stał się centralnym punktem administracji inwestycji. Interesujące jest porównanie polskich emigrantów mandżurskiej kolonii z emigracją amerykańską. Polacy w Harbinie zajmowali eksponowane stanowiska nie tylko w administracji kolejowej, ale również w administracji publicznej, sądownictwie i bankowości. Doktorant wskazał na udział Polaków w rozwoju przemysłu młynarskiego, browarnictwa, produkcji cukru i alkoholu. Omówił zasługi Władysława Kowalskiego, jednego, jak pisał doktorant, z najwybitniejszych Polaków żyjących na Dalekim Wschodzie (s. 80). Doktorant dokonał również analizy wpływu polskiego duchowieństwa na postawy mieszkańców Harbina i Mandżurii. Prowadziło ono nie tylko działalność duszpasterską, ale również zajmowało się propagowaniem patriotyzmu i polskiego szkolnictwa. W 1920 roku harbińska parafia liczyła 5 tysięcy polskich katolików. Ich działalność skończyła się wraz z utworzeniem Chińskiej Republiki Ludowej w 1949 roku. Podobnie jak we wcześniejszym rozdziale doktorant wykazał się doskonałą znajomością tematu.

Istotnym dla omawianego problemu jest rozdział trzeci. Scharakteryzowano w nim działalność polskich stronnictw politycznych na terenie Harbina. Wartościowa jest również analiza działalności stowarzyszeń i organizacji, szczególnie Stowarzyszenia „Gospoda Polska”, które było do 1949 roku animatorem życia kulturalnego, organizowało uroczystości

państwowe, spotkania oplatkowe oraz tradycyjny Bal Polski. Doktorant dokonał prezentacji dziedzictwa w obszarze kultury i nauki. Omówił polskie czasopiśmiennictwo, działalność wydawniczą oraz szkolnictwo. O poziomie polskiego szkolnictwa świadczy fakt, iż 1923 roku Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego uznało świadectwa harbińskiego gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza za równoznaczne ze świadectwami wydawanymi w II Rzeczypospolitej. Absolwentami tego gimnazjum byli między innymi profesor AGH Julian Samujłło czy pisarz Teodor Parnicki. Doktorant ukazał również dziedzictwo polskiej kolonii w Harbinie. Należy się zgodzić oceną doktoranta, iż „Niewątpliwie ogromny wpływ na układ urbanistyczny miasta, komunikację w historycznym centrum czy wprowadzone rozwiązania architektoniczne są zasługą niezliczonych zastępów polskich budowniczych czy inżynierów, takich jak przedstawieni wcześniej Adam Szydłowski, Konstanty Jonkisz oraz Włodzimierz Romuald Padlewski”. (s. 137) Dużą wartość poznawczą stanowią tabele umieszczone w dwóch pierwszych podrozdziałach.

Problem postrzegania Polaków w Harbinie jest kontynuowany i rozwijany w rozdziale czwartym. Otrzymaliśmy obraz postrzegania Polaków przez Chińczyków, władze japońskie, chińskie i polskie. Jak pisze doktorant: „Polacy nie wywyższali się jak Anglicy czy Rosjanie, nie kojarzyli się z przemocą jaka charakteryzowała Japończyków. Sporadycznie dochodziło nawet do małżeństw polsko-chińskich.” (s. 146) Zmiana sytuacji politycznej w latach 30. XX wieku doprowadziła do pierwszej migracji Polaków. Mandżurię opuściło 500 osób. Doktorant dokonał rzetelnej analizy działalności polskiego konsulatu w Harbinie, który funkcjonował w latach 1920 – 1941. Wskazał na jego dokonania w opiece nad polską diasporą. Ostatnia część rozdziału została poświęcona stopniowej repatriacji Polaków po 1945. Nastąpiła ona na skutek wojny domowej w Chinach (1945 – 1949) oraz polityki władz komunistycznych. Stąd polityka repatriacyjna polskiego rządu. Ci, którzy nie wybrali repatriacji wyemigrowali do Australii, Kanady, USA i krajów Ameryki Południowej. W 1963 roku, w Harbinie mieszkało już tylko 18 Polaków. W sumie, jak pisze doktorant: „Rozwój diaspory ściśle był powiązany z wydarzeniami historycznymi, których skutki tworzyły historię dziejów polskich emigrantów w Azji.” (s. 184)

W swej dysertacji doktorant nie unikał potknięć, zapewne z braku dostatecznej uwagi, związanych z zapisem poszczególnych nazw i wydarzeń, np. Europa zachodnia (s. 8, 26), morze Wschodniochińskie (s. 28), rok 1842 a nie 1942 (s. 28), Kumintang (s. 170), powstanie bokserów zapisane z dużych i małych liter, władze PRL w drugiej połowie lat czterdziestych (s. 172) – do 22 VII 1952 oficjalnie to były władze Rzeczypospolitej Polski. Na

s. 36 proponuję zapis pełnej nazwy organizacji „Pięść” na „Pięść w imię sprawiedliwości i pokoju”. Proponuję również umieszczenie w Aneksie dokumentów ze ss. 105, 107, 168.

4. Sprawy językowe i warsztatowe

Rozprawę czyta się w miarę dobrze. Pojawiają się błędy stylistyczne i interpunkcyjne. W sumie doktorant nie dokonał rzetelnej redakcji swej dysertacji.

Zastrzeżenia budzi Bibliografia. Występuje brak kolejności alfabetycznej archiwów. Należałoby oddzielić opublikowane dokumenty od wspomnień. Dlaczego rosyjskie opracowania są umieszczone na końcu, a nie w porządku alfabetycznym? Problemem dla doktoranta są przypisy skrócone. Niepotrzebnie podaje pełny zapis bibliograficzny.

Przedstawione uwagi krytyczne nie wpływają w sposób zdecydowany na końcową ocenę dysertacji. Doktorant osiągnął cel postawiony we wstępie dysertacji. Biorąc pod uwagę całość przedstawionej mi do oceny dysertacji doktorskiej uznaję ją za spełniającą w dostatecznym zakresie wymogi wynikające z ustawy o stopniach i tytule naukowym. Poszerza ona w zdecydowany sposób wiedzę na temat funkcjonowania polskiej kolonii w Harbinie. Mocną stroną dysertacji jest opanowanie warsztatu badawczego przez doktoranta. Wykazał się umiejętnością gromadzenia i analizowania zebranego materiału źródłowego.

Uznaję dysertację za spełniającą w sposób dostateczny wymogi wynikające z „Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki” z 14 marca 2003 roku (Dz.U. z 2003 r., nr 65, poz.595 i z 2005 r. nr 164, poz. 1365 z późniejszymi zmianami) wnoszę o przyjęcie rozprawy doktorskiej Pana mgr. Andrzeja Gizy i dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Krzysztof Pawłowski